

ANADOLU Sözcüğü Kökeni Hakkında Yaygın Kanı Ne Kadar Doğru?

How Accurate Is the Widespread Opinion About the Origin of the Word ANATOLIA?

ANADOLU sözcüğünün etimolojik kökleri hakkında dil bilimcilerin yazdığı açıklamalar gerçekleri ne kadar yansıtıyor?

Etimoloji kitaplarına ve dil bilimcilerin açıklamalarına bakarsak; Anadolu sözcüğünün Orta Yunanca kökenli olduğu ve "*Doğu ülkesi, Ege'nin doğu kıyısı ile Fırat nehri arasındaki ülke*" anlamında olmakla Anatolía (ανατολία) sözcüğünden Türk diline Anadolu biçiminde alıntılandığı söylenmektedir.

Gerçekte ise, Anatolia sözcüğü içerisinde hangi kısımların bu sözcüğe "*Doğu ülkesi, Ege'nin doğu kıyısı ile Fırat nehri arasındaki ülke*" anlamı verdiğini açıklayabilen bir dil bilimci veya tarihçi bugüne kadar görülmemiştir.

Bunlara göre sözcük başındaki ANA sözcüğü bir ön ektir fakat kesinlikle kendi başına bir anlamı olan (*örneğin Türk dilinde olduğu gibi 'esas/asıl' anlamında olabileceği gibi ve/veya ANA+KARA, ANA+KITA, ANA+SAHA, ANA+SAYFA gibi*) bağımsız bir ANA sözcüğü değildir.

Yani bu sözcüğün hangi hecesi veya bileşeninin "*doğu, ülke, Ege'nin doğu kıyısı, Fırat nehri arası bölge*" gibi anlamlara geldiği bilinmemektedir ve açıklanamamaktadır. Bu anlamlar zamanla Anadolu sözcüğüne insanlar tarafından yakıştırılan veya yüklenen anlamlardır. Yani bu insanlarca yüklenen anlamlarla ilgili bir durumdur fakat bu durumun sözcük bileşenlerinin ayrı ayrı anlamları veya kökenleriyle bir bağlantısı yoktur.

Örneğin **Anatoli** sözcüğü Anadolu anlamında veya Orta-Anadolu anlamında olmakla, 1465 yılı elyazması olan Düsturname-i Enveri eserinde de geçmektedir.¹ Fakat sözcük kökleri aslında Anadolu denilen alanın veya arazinin nereden başladığı ve nerede bittiği bilgisini içermez. Aynı biçimde bu sözcüğün bileşenlerinin anlamları özünde yine Anadolu denilen alanın veya arazinin nereden başladığı ve nerede bittiği bilgisini içermez. Bu sözcüğün bileşenleri içeriğinde alan ve yer bilim bilgisi olmadığı halde sonradan insanlar tarafından bu yakıştırma anlamlandırmanın gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Bu sözcüğün Anaṭoli biçiminde ve sözde "Orta Anadolu" anlamında 1465 yılı elyazması Düsturname-i Enveri eserinde geçtiği söylenmektedir. 1329-1337 yıllarında Anadolu'ya gelen Arap seyyah İbn Battuta Afyon-Kütahya-Ankara yöresini Anaṭoliyya adıyla andığı zaten aynı kaynaklarda yazılmaktadır. Yani sözcüğün okunabildiği en eski yazılı kaynak 1330 yılına ait olan İbn Battuta, Rihlet-i İbn Battûta elyazmasıdır.² Ancak Fatih döneminden itibaren bu sözcüğün "*İstanbul'un doğusu ile Fırat arasındaki alan*" anlamında kullanılmaya başlandığı da düşünülebilmektedir.

¹ [Bakınız:<<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/Anadolu>> ve <<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/Anadolu>>]

² [Bakınız:<<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/Anadolu>>]

15. Yüzyılın ilk yarısına ait olan ATA-elyazması (Voynich elyazması) eserinde harita sayfası olarak bilinen sayfanın bir güneş çiziminin yapıldığı bölümünde DOĞU anlamına gelen sözcük açıkça DOGU biçiminde yazılmıştır.³

Mesela 1330 yılı elyazması olan İbn Battuta, Rihlet-i İbn Battûta kaynağında Anadolu sözcüğünün “*Küçük Asya'nın orta-batı bölümü*” anlamında kullanıldığı bazı dil bilimciler tarafından da yazılmıştır. Fakat sözcüklerin en eski kök anlamları zaten onlara insanlar tarafından sonradan yüklenen yakıştırma veya kayma anlam içerikleri olamazlar. En eski sözcüklerde sözcüklerin kökleri veya ses bileşenlerinin anlamları veya anlam içerikleri olması beklenmelidir. Hint Avrupa dilleri gibi genç dillerde ise sözcüklerin köklerinin ve ses yapıları ile bileşenlerinin anlam içerikleri olması durumu zaten her zaman beklenmemektedir. Sözcüklerin en eski kök anlamları sözcük köklerinin en eski anlam içeriğine bağlı olarak doğar ve zamanla hem fonetik hem de anlam bakımından değişir ve evrilirler. En eski diller mantık olarak kök sözcükleri tek sesli ve tek heceli olan diller olmalıdır. Sözcük yapısı çok heceli ve uzunca olabilen ve bunların bütün olarak belli bir anlama karşılık gösterildiği diller genç diller olarak tanımlanmalıdır. Genç diller sözcük varlığının büyük bölümünü başka dillere borçludurlar.

Burada gösterdiğimiz kaynaklarda yazılanlara göre bu sözcük Eski Yunanca anatolē ανατολή "1. kalkış, doğuş, özellikle güneşin doğuşu, 2. doğu, 3. Ege"nin doğusu" sözcüğünden türetilmiş olarak gösterilmektedir. Güya sözcük Eski Yunanca Ana+ Téllō sözcükleri birleşimiymiş.

Aynı kaynaklarda yapılan açıklamalara göre Eski Yunanca Téllōve sözcüğü sözcük kökünün tol biçiminden dolayı "doğu" anlamına gelmekteymiş. Gerçekte ise bu bileşik sözcüğün téllō veya tol (τέλλω, τολ) sözcük bileşeni "kalkmak, kaldırmak" anlamındadır. Daha doğrusu TOL sözcüğü 'yükselmek/artmak/kalkmak' anlamından dolayı Türkçe kökenli DOL-mak sözcüğünün DOL kökünün TOL biçimi ile Eski Yunancaya anlam değiştirerek geçmiş biçimi olmalıdır.

Aslında zaten Ana+DOLU sözcüğünün ikinci bitişeni olan DOLU sözcüğü Eski Türkçe DOĞU anlamındaki DOGU sözcüğünün ses değeri değiştirmiş biçimi olmalıdır. Bu sözcüğün alan dile *TOLgu/*TOLLō biçiminden geçmesi neticesi sözcük Yunan dilinde kullanılmış olmalıdır. Bu bileşik sözcüğün sonluğundaki bölümün DOĞU anlamında olmakla eski Türkçe DOGU biçiminde yazılışı da zaten mevcuttur. ANA+DOĞU / ANA+DOGU sözcüğünün Eski Yunan dilinden Türk diline geçmesine zaten gerek yoktur çünkü bu bileşik sözcüğün her iki bileşeni de açıkça öz Türkçedir.

Aynı zamanda bütün dil bilimcilerden farklı olarak DOLMAK/DOLU sözcüklerinin kökü olan DOL- ve DOĞU/DOĞMAK sözcüğünün kökü olan DOG-/DOĞ- biçiminin Erken Türk dilinde ortak bir eski sözcük kökünden fonetik değişime ve anlam ayrışmasına uğrayarak doğduklarını düşünmek daha mantıklı olacaktır. Yani uzak geçmişte DOG/DOĞ ve DOL sözcükleri ortak bir kökten evrilmiş olmalıdırlar diyebiliriz. DOĞDU sözcüğünün ses değeri yakını olan “daḡ..du” sözcüğü Sümer dilinde “şişmek” anlamındadır. Türk dilinde “doğ-“ (doğmak) sözcüğü ses değeri yakını olan “daḡ” sözcüğü Sümercede de hem “çoğalmak” hem de “yükselmek”

³ Bakınız: ATA elyazmasının okunması çalışmaları, A. Ardiç. DOGU (doğu) sözcüğünü arama bölümünde bu sayfada bakınız; <<https://www.turkicresearch.com/Words>>

anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda Türk dilinde “doğ- / do-“ (doğmak) sözcüğü ses değeri yakını olan “du (-du)” sözcüğü Sümercede “parıldamak” anlamındadır.⁴

DOLU sözcüğü aynı zamanda Türk dilinin bazı ağızlarında "hamile, gebe/yüklü" gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.

Eğer DOĞU ve DOLU sözcükleri geçmiş ortak kökten ayrılmışlar ise; Ana+Dogu sözcüğü 'doğunun doğduğu (başladığı) yer' anlamında kullanılmış olabileceği gibi aynı zamanda uzak geçmişte "doğurgan/bereketli ananın ülkesi/yeri" anlamında dolu+ana veya ana+dolu biçiminde kullanılmış dahi olsa buna hiç şaşırılmamız gerekirdi.

Arap seyyah İbn Battuta'nın yazdığı biçimiyle Anadoluya veya Anatoliya (veya toplama bir dil olan İngilizcede yazıldığı gibi Anatolia) sözcükleri son eki olan -ya/-ia Türkçe ülke ismi ve yer adı (toponim) yapan -ye/-ya ekiyle ses değeri yakınlığı içindedir.

Batılı sözcük köken (etimoloji) kaynaklarda yapılan açıklamalara göre Eski Yunanca Téllōve sözcüğü sözcük kökünün **tol** biçiminden dolayı "**doğu**" anlamına gelmekteymiş. Zaten dil bilimcilerin [Eski Yunanca téllō, tol- τέλλω, **τολ**- “kalkmak, kaldırmak” fiilinden ana+ ön ekiyle türetilmiştir] dedikleri fiilin Hint Avrupa ana dilinde yazılı örneği bulunmayan ***k^wel**- hayali-ses biçiminden evrildiği de açıkça yazılmaktadır. Bunun yerine Türkçe kökenli **DOL**-mak sözcüğünün **DOL** kökünün **TOL** biçimiyle Eski Yunancaya anlam değiştirerek geçmiş görünüyor diye açıklasalar daha tutarlı ve köklü bir açıklama yapılmış olacaktı. Bu sözcüğe de yine sözlüklerdeki binlerce başka sözcüğe yaptıkları gibi PIE kökler göstermeye çalışmalarının asla yazılmayan sebebi Batıların dil köklerini bulamıyor olmalarıdır. Böylece Hint Avrupa hayali ana-kök dilde zaten böyle bir sözcüğün gerçekte hiç var olmadığı dikkate alınırsa Türkçede bu sözcüğü gerçek ve eski bir sözcük köküne bağlamak daha akıllıca olacaktır.

Zaten bu sözcük Latince denilen eski dilde DOĞU anlamına gelen Oriens sözcüğü idi. Latince karşılığında téllō / tol- yakını bir fonetik değer görselerdi muhtemelen sözcüğü Yunancaya bağlamaya gerek bile duyulmayacaktı.

Etimoloji çalışmaları aslında incelenen sözcüklerin bileşenlerinin kök anlam içeriklerine bağlantılar kurarak ve/veya göstererek açıklamalar yapmalıdır. Çünkü zamanla o sözcüklere insanlar tarafından yüklenen çoklu anlamlar ancak yardımcı açıklama veya ek açıklamalar niteliğinde olabilirler, fakat bu sonradan yakıştırma veya yükleme anlamlar asla sözcük köklerinde bulunan en eski anlam içerikleri ile bağlantılı olamazlar. Etimoloji çalışmalarının sözcüklerin özündeki anlamı göstermesi de gereklidir.

DOGU (doğu) sözcüğü Türkçede zaten 'doğu' anlamında bulunuyor. Sözcüğün kökünün DOĞ/DOG sözcüğü değil ama DO+ (doğmak) olduğunu söylemeliyim. Sözcük muhtemelen bileşik sözcüktür. Sondaki -GU biçimi sözcük eki değil bileşik sözcüğün köke bitişen kısmı olarak bağımsız bir sözcük olmalıdır. Bu sözcük günümüzde GÜNEŞ sözcüğümüzün köküdür. Bazı ağızlarda bu sözcük GÜN değil KÜN biçimindedir. DO+GU / *DO+KU sonluğundaki GU (bazı ağızlarda ku, kü ve gü) sözcüğü güneş anlamında olmalıdır. Sözcüğün asıl kökü “do-/doğ-” (doğmak) anlamındayken köke bitişen kısmıyla birlikte “gün/güneş doğmak” veya “doğan gün/güneş” anlamında olacaktır. Sümer dilinde “u” sözcüğü gün/güneş anlamındadır. Sümer

⁴ Sümerce sözcükler için bakınız Büyük Sümerce Sözlük, Nafiz Aydın, TDK, 2013, ISBN 978-975-16-2609-7

dilinde “u-de-eş” sözcüğü “güneş-e eş” (güneş gibi) anlamındadır. Sümer dilinde “u.....e” “gün doğmak” anlamındadır. Doğmak/doğulmak sözcüğümüzün “doğ-doğul” önlüğü Sümerce “du-ul / duul” sözcüğü ses değeri yakındır ve bu sözcüğün aynı zamanda Sümer dilinde “yukarı-kalkmak” veya “kalkmak” anlamında olduğunu da yazmıştım.

Doğu/dogu sözcüklerimizin ses değeri yakını olan DOLU (dolmak/yükselmek/kalkmak) sözcüğümüzün ses değeri biçimi olan **TOLU** ile Yunancadaki “**doğu**” anlamına da geldiği yazılan “kalkmak” anlamındaki **téllō / tol** fiili arasındaki ses değeri ve anlam yakınlığı açıkça görülmektedir. Bu bakımdan varlığı hiçbir zaman kanıtlanamamış olan bir hayali kök (PIE) dilde bir hayali ses biçimine dayanarak yapılan açıklamaları desteklemeye çalışmak zaten açıkça tutarsız ve anlaşılmaz olacaktır.

İşte bütün bu açıklamalara dayanarak ANADOLU (Anatoliyya / Anatolia) sözcüğünün gerçek kökeninin Türk dili olduğunu ileri sürebiliyoruz.

Böylelikle dil bilimcileri de en azından yaptıkları açıklamalardaki tutarsız ve gerçek dışı olan bölümleri tekrar tartışmaya ve tekrar değerlendirmeye davet ediyoruz.

Dil bilimi, kendisi dil bilimci olan kişilerin uyduruk yakıştırmaları dolayısıyla tutarsızlaşan etimoloji sözlüklerini tekrar gözden geçirmeli ve hayali dil gruplarındaki hayali ses biçimlerine atıfta bulunmaktan vazgeçmelidir.

Ahmet Ardıç

Haziran 2023

Not: Yazıya Sümer dilindeki sözcüklerle genişletilen eklentiler Ağustos 2023 tarihinde yapılmıştır.